

Lietuviškos knygos (iki 1917 m. imtinai) - bibliografinės apskaitos objektas

Dalia GARGASAITĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Nacionalinės bibliografijos parengimas ir išleidimas - visų tautų garbės reikalas. Nors lietuvių raštija, kurios pradžia laikoma 1547 m., t.y. M. Mažvydo parengtos lietuviškos knygos „Catechismusa prasti žadey ...“ pasirodymas Karaliaučiuje, yra palyginti jauna, bet per keletą šimtmečių ji labai sustiprėjo ir išaugo. Tik turint tikslius duomenis, kiek, kada ir kokių knygų buvo išleista, galima juos lyginti su kitų tautų duomenimis, daryti išvadas, kokiame amžiuje kokios tematikos knygos buvo populiariausios, kiek išleista knygų leidimų ir pan.

Šį dešimtmetį sparčiai keičiantis bibliotekų padėčiai, vis plačiau naudojantis kompiuterine informacija, Lietuvos bibliotekoms iškyla nauji uždaviniai: bibliotekose sukauptą informaciją įtraukti į bendrą Lietuvos integralią bibliotekų informacijos sistemą (LIBIS) ir įsijungti į Europos ir pasaulio bibliotekų tinklą. LIBIS programoje yra numatytas retrokonversijos posistemis, kurio viena skyrių sudarys senų ir retų knygų bibliografiniai įrašai. Ten bus įtraukta informacija iš katalogų ir bibliografijos rodyklių.

Lietuviškas knygas bibliografuoja, kaupia duomenų bazes bei rengia išsamias rodykles Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Retrospektyviosios bibliografijos skyriaus darbuotojai. Skyriuje renkama medžiaga apie knygų autorius, vertėjus, leidėjus ir spaustuvinkus, žurnalistus, pedagogus, kraštotyrininkus ir kitus su spauda susijusius žmones, taip pat apie Lietuvos ir užsienio bibliotekose, archyvuose, muziejuose, asmeniniuose rinkiniuose saugomas lietuviškas knygas.

Lietuviškų knygų buvo išleista ne taip daug palyginti su rusiškėmis, lenkiškėmis, vokiškėmis ir kitomis, todėl lietuviškos knygos, smulkieji spaudiniai, natos, vaizdiniai leidiniai ir žemėlapiai į nacionalinės bibliografijos leidinius įtraukiami be didesnės atrankos: atmetamos tik mokesčių knygelės ir blankai be teksto, taip pat maži religinio turinio paveikslėliai (iki 2 p.).

Palyginimui galima pateikti XX a. lenkų bibliografiją „Bibliografia Polska, 1901-1939“, kurioje neregistruojamos telefonų knygos, prekybiniai katalogai ir prospektai, vakarų programos, kainininkai ir pan., nepaisant jų apimties¹. Didelę atranką daro ir rusiškų knygų retrospektyviosios bibliografijos (iki 1917 m.) sudarytojai.

Dar didesnė daroma šių laikų spaudinių atranka. Štai ką rašė apie tai E. Urniežūtė: „Dabar Knygų rūmai kasmet gauna apie 20 000 vienkartinį spaudinių, o „Spaudos metraštyje“ pateikiamos žinios tik apie ketvirtadalį jų“². Taigi Visuotinės bibliografinės apskaitos programos, priimtos 39-ojoje IFLA sesijoje 1973 m., užduotis galima atlikti tik sąlygiškai.

Norint parengti kuo išsamesnę nacionalinę bibliografiją ir vykdyti spaudinių apskaitą, reikia turėti pilną ar apypilnį knygų rinkinį.

Susidomėta lietuviškais raštais seniai. Pirmųjų duomenų apie lietuviškas knygas randama jėzuito P. Alegambės darbe „Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu ...“, išleistame 1643 metais. Jame įdėtos lietuviškai rašiusių jėzuitų kunigų K. Sirvydo ir J. Jaknavičiaus trumpos biografijos ir jų darbų sąrašas. K. Sirvydo lietuvių kalbos gramatika ir kai kurie J. Jaknavičiaus darbai tėra žinomi tik iš šio P. Alegambės veikalų, nes nepasiekė mūsų laikų arba yra dar nesurasti³. Deja, jo darbe knygų pavadinimai pateikti lotyniškai ir labai trumpai, todėl sunku nustatyti tiksliai knygu antraštes. N. Sotvelas, papildęs P. Alegambės darbą, išleido jį Romoje⁴. Šiame leidinyje irgi yra žinių apie lietuviškas knygas, pavyzdžiui, K. Sirvydo „Clavis linguae Lituaniae“ (Vilnius, 1630). A. Vengerskio religijos istorijos veikalas „Systema historico-chronologicum ...“ buvo paminėtas M. Petkevičiaus parengtas katekizmas „Polski z litewskim katechism“ (Vilnius, 1598), J. Morkūno versta „Postilla lituviszka“ (Vilnius, 1600) ir kt. knygos⁵. Garsiojoje T. Lepnerio knygoje „Der preusche Littauer ...“ pateikta istorinė lietuviškų knygų apžvalga⁶.

Lietuviškų knygų bibliografijos šaltiniai yra ir dvarų bibliotekų knygų sąrašai, taip pat spaustuvų (Vilniaus akademijos, Hartungo ir kt.) katalogai. Tokių šaltinių, ypač apie senąją lietuvišką knygą, kurios išleidimo ribos laikomos 1547-1861 m.⁷, yra labai daug. Kadangi jie yra išstudijuoti ir panaudoti nacionalinės bibliografijos tomuose „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba“, taip pat aptarti ir įvertinti V. Žuko studijoje „Lietuvių bibliografijos istorija“⁸, todėl nebūtina plačiau apie juos kalbėti. Iš bibliografijos šaltinių išskirtinas K.R. Nezabitauskio-Zabičio sudarytas knygų sąrašas „Surinkimas visokių raštų lietuviškų“, kuris buvo iš-

spausdintas jo parengtame elementoriuje⁹. Jame užregistruotos 73 knygos ir rankraščiai, pradedant 1545 m. išleistu prūsišku katekizmu. Tai sudarė 10 proc. (kitų skaičiavimu 7 proc.) dabartiniu metu žinomų knygų. Autorius rėmėsi Vilniaus universiteto bibliotekos rinkiniu. V. Žuko duomenimis, „sąraše nurodyta 10 XVII a. leidinių, 22 XVIII a. ir 32 XIX a. leidiniai. Daugiausia duomenų surinkta apie XIX a. pradžios Vilniaus knygas - aprašyti 29 vienetai“¹⁰. Šis knygų sąrašas paplito plačiau, išspausdinus jį leidinyje „Dziennik Wileński“ (Vilnius, 1824. T. 1-2).

Svarbus yra J. Pliaterio knygos ir bibliografijos istorijai skirtas darbas „Materyaly do historii literatury języka litewskiego“, deja, likęs rankraštyje. Iš lietuviškų knygų retrospektyviosios bibliografijos šaltinių labai svarbūs P. Kepeno, A. Bruozio, M. Stankevičiaus, S. Baltramaičio darbai: knygų apžvalgos, bibliografijos rodyklės, katalogai ir pan. Visa tai yra gerai žinoma, ištirta mokslininkų darbuose ir panaudota nacionalinės bibliografijos rodyklėse.

Beveik nėra bibliografijos šaltinių, registravusių 1905-1917 m. spaudinius. Šio karų ir revoliucijų meto knygas, nors ir ne visas, yra surinkęs Maskvos studentas L. Daukša rankraštiname darbe „Lietuviškų knygų bibliografija, 1904-1916 m.“, kurio kopiją turi ir nacionalinės bibliografijos sudarytojai. Jame yra literatūros, ūkio, dvasiško turinio knygų skyriai, taip pat „Užrubežyje išleistos knygos, cenzūros neuždraustos“, „Uždraustos įvežti į Rusiją knygos, išleistos užrubežyje“. Juo naudojosi V. Biržiška, rengdamas savo bibliografijos darbus, ir Bibliografijos ir knygotyros centro darbuotojai, rengdami kontrolinį sąrašą „Knygos lietuvių kalba, 1905-1917“ (Vilnius, 1977. D. 1-2). Visi jie stengėsi kuo daugiau surinkti ir išsamiau atspindėti lietuviškų knygų produkciją.

Skaitytojų dėmesį verta atkreipti į 1918 m. vasario 16 d. paskelbtos nepriklausomos Lietuvos pastangas rinkti, kaupti ir bibliografuoti lietuviškus ir liuanistinius leidinius. Buvo sumanyta leisti bibliografijos ir kritikos žurnalą „Knygos“. „Knygų“ leidėjai (faktiškai V. Biržiška) įvardiniame žodyje nurodo, kad pradeda leisti „Knygas“, norėdami padėti mūsų knygų apyvartai ir rinkai susitvarkyti. Toliau rašoma: „Knygos“ pirmiausia stato sau praktikos tikslą. Lietuvių šviesuomenė ir plačioji visuomenė dar neįprato lietuvių knygomis naudotis, jų skaityti. Maža kas žino, kokios knygos buvo iki šiol spausdinamos, kokios knygos leidžiamos dabar. Skaitytojai maža turi progų prieš pirkdami naujai išleistas knygas įvertinti jas, nes laikraščiai tik pripuolamai paduoda žinias apie naujai spausdinamas knygas ir retai jas recenzuoja. Ir net knygynai nežino, kas naujo leidžiama. Taigi „Knygos“ ir stengis šį trūkumą pašalinti. Paduodama sąrašus spausdinamų knygų ir jų trumpas recenzijas, manau jos padės lietuvių knygai užkariauti lietuvių skaitytoją. Ir jei bent šiuo atžvilgiu mes savo tikslą pasieksime, tai „Knygų“ leidimas bus pateisintas“¹¹.

Toliau leidėjai rašo, kad „Knygos“ kelia sau ir gry-

nai teoretinį tikslą - būti bibliografijos laikraščiu. Tuo leidėjai nori užpildyti kultūros darbo spragą - savos bibliografijos stoką ir pasivyti kitas kultūringas tautas, kur knygų registracija ir mokslo bibliografija yra valdžios ir visuomenės sistemingai atliekama. „Knygos“ iškėlė tikslą kuo išsamiausiai nagrinėti lietuvių knygų gyvenimą ir reikšmę.

Buvo numatytas toks „Knygų“ turinys:

I. Straipsniai iš bibliografijos, bibliologijos, literatūros istorijos, knyginkystės, knygų apyvartos ir t.t.

II. Trumpos recenzijos naujai išleistųjų knygų.

III. Bibliografija visų knygų, kurios yra mūsų rinkoj, pradedant Didžiojo karo laikais.

IV. Literatūros naujienos: žinios apie spausdinamas, rengiamas spaudai, verčiamas knygas; įžymesni faktai mūsų literatūros gyvenimo ir literatū darbu; žinios apie naujas knygų leidimo firmas, knygų krautuves, spaustuves, laikraščius ir t.t.

V. Mūsų žurnalų turinys.

VI. Bibliografija svarbesnių mokslo ir literatūros straipsnių, tilpusių mūsų laikraščiuose.

VII. Bibliografija vertimų lietuvių autorių į svetimias kalbas ir jų veikalų svetimomis kalbomis rašytų.

VIII. Bibliografija veikalų ir raštų apie Lietuvą svetimomis kalbomis, pradedant 1904 metais.

IX. Bibliografija svetimųjų raštų vertimų į lietuvių kalbą.

X. Bibliografija svarbesnių recenzijų apie mūsų knygas.

XI. Žinios iš Lietuvos ir užsienio bibliotekų gyvenimo.

XII. Lietuvos kultūros gyvenimo kronika.

XIII. Lietuvių spausdinių bibliografija nuo seniausių laikų iki 1914 metų¹².

Toliau V. Biržiška rašo, kad šią plačią programą galima bus įgyvendinti, jei „Knygomis“ pavyks sudominti platesnę visuomenės dalį ir rašytojus. „Dabar, - rašo jis, - kol vienam žmogui, tik pripuolamai randančiam laiko, šio darbo imtis tenka, ne tik „Knygas“ redaguoti, bet ir kone visas prirašyti, neturime vilties iš karto viską apžinti ir išvengti klaidų. Visgi laukiame, jog skaitytojams, autoriams ir leidėjams padedant su laiku sugebėsime patatyti mūsų žurnalą ant tvirtų kojų ir visus jo trūkumus pašalinti“¹³.

V. Biržiška susirūpinimą lietuvių bibliografija išsakė dar 1922 m. „Knygų“ žurnale: „Kiek bendrai yra reikalinga gyvenime tiksli mokslo bibliografija, vargu ar bereikia kalbėti. Nei vienas mokslo darbininkas, nei vienas visuomenės veikėjas be jos apsieiti negali. Todėl jau seniai visos kultūrinės tautos rūpinasi savo spausdinių bibliografija (...). Tarptautinis gi Bibliografijos institutas jau kelinti metai renka ir skelbia medžiagą tarptautinei bibliografijai. Tik tai šie leidiniai ir duoda galimybės orientuotis beribiame knygų tvane, kuris kas metai užlieja kultūrinį pasaulį“¹⁴. Toliau jis pažymi, kad spausdinamų knygų dar nedaug, bet jų skaičius nuolat auga. V.

Biržiška pabrėžia, kad laikas bibliografinio darbo imtis, nes kuo labiau šį darbą užvilkinsime, tuo sunkiau bus jį tinkamai atlikti. Čia jis mini lietuvių bibliografų M. Stankevičiaus, S. Baltramaičio, A. Bruožio ir kitų darbus, kurie ir yra lietuvių bibliografijos pagrindas. „Galop su knygomis spausdinamomis ir Lietuvoje, ir užsieniuose nuo dienos vokiečių Lietuvos okupavimo, yra blogiausia. Čia jau nėra ne tik bet kokios bibliografijos, bet nėra ir centro, kur visos lietuvių knygos būtų renkamos. Kiek, kada kur ir kokių knygų prispausdinta - nieks nežino“¹⁵. - liūdnai konstatuoja V. Biržiška. Jis pažymi, kad pagal tuo metu veikiančius įstatus reikalaujama, kad tam tikras visoje Lietuvoje spausdintas knygų skaičius apskričių viršininkų būtų siunčiamas Valstybiniam centriniam knygynui (vėliau Valstybinei bibliotekai), tačiau nežinoma, ar visi leidiniai siunčiami, koks jų tiražas ir t.t. Be to, Valstybinis centrinis knygynas negali skelbti išspausdintų knygų sąrašų, ir jis negauna žinių apie knygas, išleistas užsienyje. V. Biržiška siūlo Švietimo ministerijai būti atsakingai už spaudinių surinkimą, bibliografinio organo įsteigimą ir t.t. Jis siūlo papildyti S. Baltramaičio „Lituanikos“ „vinegretą“ visais jam nežinomais leidiniais. V. Biržiška pakvietė talkininkauti kuo daugiau žmonių. Pradžioje jis numatė išleisti S. Baltramaičio bibliografijos antrą laidą. Vėliau darbas išsiplėtė, ir „Lietuvių bibliografija“ tapo savarankišku, originaliu, gerokai papildytu darbu. V. Biržiškos darbus toliau pildė ir tęsė Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės spaudos retrospektyviosios bibliografijos skyriaus darbuotojai.

Leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba“ pirmojo tomo sudarytojai, vadovaujami Knygų rūmų direktoriaus A. Ulpio, iš pradžių sudarė kontrolinį sąrašą ir išsiuntinėjo jį didžiosioms Lietuvos bibliotekoms. Buvo susirašinėjama su užsienyje gyvenančiais mokslininkais, spaudos tyrinėtojais, bibliotekų darbuotojais, iš kurių gauta žinių apie lietuviškas ir lituanistines knygas. Taip buvo siekiama parengti išsamią bibliografiją, stengiamasi aprašyti spaudinius de visu. Ne viską pavyko surasti: iš 1352 spaudinių *de visu* aprašyti 800. Be to, nepavyko rasti daugiau kaip trečdaliao knygų - jos aprašytos pagal bibliografinius šaltinius¹⁶. Leidinio pratarmėje buvo nuskaitas bibliografavimo objektas: „Pirmajame serijos A tome suregistruotos visos lietuviškos knygos ir smulkūs spaudiniai: atsišaukimai, lapeliai, skelbimai ir pan. Greta knygų lietuvių kalba pateikiami priedai - smulkių lietuviškų tekstų, išspausdintų knygose - lietuvių kalba, bibliografija, lietuviškų rankraščių bibliografija, taip pat lietuviams gimininių prūsų spaudinių, tekstų ir rankraščių - svarbaus šaltinio lietuvių kalbos tyrinėjimams, tačiau istorijos raidoje netekusio tiesioginių paveldėtojų - bibliografija“.

Praėjus 23 metams nuo pirmojo tomo pasirodymo ir atsiradus naujos medžiagos, buvo išleistas papildomų tomas. Naujai įtrauktos knygos ir papildomi egzemplioriai buvo surasti Lietuvos (pavyzdžiui, „Spasabas giedoima nobažnay mišias šventas“ (Vilnius, 1797)) ir užsienio

bibliotekose - Britų bibliotekoje Londone, Torunės, Poznanės universitetų bibliotekose ir t.t. Daugelio mokslininkų, bibliofilų ir nacionalinės bibliografijos sudarytojų pastangomis buvo surasta nežinomų knygų, jų leidimų, egzempliorių, rankraščių, taip pat patikslintos kai kurių autorių gyvenimo datos. Papildymuose sukaupta naujausia literatūra apie lietuviškas knygas ir rankraščius, įtrauktas naujas baltų genties jotvingių rankraštis. Tai svarbus baltistikos mokslo atradimas. Nepapildytas tik lietuviškų tekstų skyrius. Taigi 1547-1861 m. bibliografijos rodyklėje drauge su papildymais yra aprašyti 1453 leidiniai (knygos ir smulkūs spaudiniai), įskaitant pakartotinius leidimus¹⁷.

Antrajame „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba“ tome, kaip rašoma pratarmėje, „siekiama suregistruoti visas 1862-1904 m. lietuviškas knygas, brošiūras ir smulkius spaudinius (atsišaukimus, lapelius, įvairius valdžios potvarkius, skelbimus, šventinių renginių programas, kvietimus ir pan.), išleistus įvairiais spausdinimo būdais. Atskiruose skyriuose registruojami vaizduojamojo meno spaudiniai, gaidos ir žemėlapiai. Į tomą nepateko tik beveik neturintys teksto blankai ir smulkūs (2 p.) religinio turinio paveikslėliai bei paveikslai. Kaip ir pirmame, registruojami visi lietuviški spaudiniai, nesvarbu, kur jie būtų išspausdinti. Dėl 1864-1904 m. susiklosčiusių nepalankių sąlygų lietuviškai spaudai vystytis Lietuvoje (1864 m. buvo uždrausta spauda lotynišku raidynu) nepaprastai išsiplėtė lietuviškos knygos spausdinimo geografija. Didžioji dalis Lietuvai skirtų leidinių buvo išspausdinta Vokietijoje, Rusijoje, JAV, Didžiojoje Britanijoje, Lenkijoje ir kituose kraštuose“.

Spaudos draudimo laikotarpio knygas surinkti ir su bibliografuoti buvo pats sunkiausias uždavinys. V. Biržiška pažymėjo, kad rengiant trečiąją „Lietuvių bibliografijos“ dalį „susidarė tokių sunkumų, kurių neteko sukurti pirmas dvi dalis spausdinant. Slaptasis lietuvių knygų laikotarpis daugeliui knygų neleido tikrų metų ir spausdinimo vietų nustatyti. Noras duoti tikruosius bevardžių ar įvairiomis kaukėmis pridengtų knygų autorių neretai negalėjo išpildytas būti - daugeliui knygų net spėjamų autorių neteko nustatyti“¹⁸.

Vis dėlto sutelktomis jėgomis rengiant antrąją „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba“ tomą, buvo stengiamasi, tyrinėjant archyvus, nustatyti knygų išleidimo metus, atskleisti slapyvardžius, atsekti, kiek knygų leidimų buvo išleista (ypač kontrafakcijų). Nors antrame tome nurodyta, kad abiejose knygose užregistruota 4138 spaudiniai, tačiau pridėjus dar 18 įrašų, kurie buvo įtraukti vėliau ir neįėjo į statistines lenteles, visas spaudinių skaičius yra 4156.

Surinkti įvairiuose kraštuose išspausdintus 1905-1917 m. leidinius nacionalinės bibliografijos sudarytojams yra dar sunkiau. Mat V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“ yra išspausdinta tik iki 1910 m. imtinai. Laimė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute yra išlikusi rankraštinė „Lietuvių bibliografijos“ redakcija, ap-

imanti tolimesnius 1911-1926 metus. Rengiantis sudaryti nacionalinę bibliografiją Knygų rūmuose, V. Biržiškos rankraštinė bibliografija buvo perrašyta į korteles ir sudaryta atskira tų metų spaudinių kartoteka. Ji buvo nuolat pildoma Knygų rūmų nupirktais ar mainų būdu gautais spaudiniais, taip pat iš kitų bibliotekų, archyvų, muziejų ir asmeninių bibliotekų gauta informacija. Rinkti ir papildyti turimas žinias apie 1905-1917 m. spaudinius pasidarė lengviau, išleidus kontrolinį sąrašą „Knygos lietuvių kalba, 1905-1917“. Neturint žinių apie užsienyje esančius spaudinius, daugelis jų buvo aprašyti pateikiant netikslus duomenis.

Bibliografams, bibliofilams, bibliotekininkams, istorikams įsitraukus į paieškos darbus, gautas stulbinantis rezultatas: vietoj kontroliniame sąraše užregistruotų 7728 įrašų bus apie 10 000 įrašų¹⁹.

Norint darbą atlikti gerai, surinkti viską, kas buvo išleista lietuvių kalba, būtina kruopščiai peržiūrėti archyvus, esančius už Lietuvos ribų. Tai ypač svarbu kalbant apie JAV lietuvių spaudą. Daug lietuviškų knygų

yra sukaupusi Baltimorės lietuvių biblioteka, kurioje medžiagą apie ekslibrisus rinko V. Kisarauskas. Kiti centrai - J. Šliūpo archyvas Kalifornijoje, Šv. Kazimiero seserų biblioteka, Pasaulio lietuvių archyvas, Balzeko lietuvių kultūros archyvas Čikagoje, Amerikos lietuvių kultūros archyvas Putname, Niujorko kultūros židinys ir kt.

Nacionalinės bibliografijos objektas yra ne tik knygos, bet ir smulkieji spaudiniai, tad ir juos reikia laiku surinkti ir įtraukti į ruošiamus „Lietuvos bibliografijos“ leidinius ir duomenų bazes. Daugelis kitų šalių spaudinių, skirtų vietos reikmėms, nepasiekė Lietuvos, jų nerasime ir Lietuvos bibliotekose.

Grįžtant prie ištakų, reikia pasakyti, kad „Knygų“ žurnalas buvo užpildomas vien retrospektyviaja bibliografija. Todėl skaitytojas liko be leidinio, kuris galėtų registruoti naujas knygas ir informuoti apie jas visuomenę. „Bibliografijos žinių“ pasirodymas 1928 m. buvo svarbus įvykis, nuo kurio prasidėjo sistemingas einamosios bibliografijos publikavimas. Ši medžiaga yra pagrindas 1918-1940 m. bibliografijai sudaryti.

- 1 Vilgat J. Szkic o historii i metodzie bibliografii polskiej 1901-1939 // Bibliografia Polska, 1901-1939. - Wrocław [etc.], 1986. - T. 1, p. XXXI.
- 2 Urniežiūtė E. Ką galvojame apie universalią bibliotekinę apskaitą // Bibliotekų darbas. - 1982, Nr. 12, p. 17.
- 3 Alegambe Ph. Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu ... - Antverpiae, 1643. - P. 251.
- 4 Sotvillus N. Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu. - Romae, 1676.
- 5 Węgierski A. Systema historico-chronologicum ... / A. Regenvolscius // Trajecti ad Rhenum, 1652. - P. 149, 382.
- 6 Lepner T. Der preusche Littauer ... - Danzig, 1744. - P. 126-133.
- 7 Šio termino vartojimas įvairiose tautose skirtingas - Vakarų Europoje - iki 1800 m., Rusijoje iki 1850 m., Latvijoje iki 1856 m., o Lietuvoje - iki 1861 m. imtinai - žr.: Knygotyra: enciklopedinis žodynas. - Vilnius, 1997. - P. 328.
- 8 Žukas V. Lietuvių bibliografijos istorija. - Vilnius, 1983. - T. 1, 264 p.

- 9 Nezabitauskis K.R. Naujas mokslas skaytima diel mažų vaikų ... - Vilnius, 1824. - P. 42-45.
- 10 Žukas V. Lietuvių... - T. 1, p. 20.
- 11 Biržiška V. Darbą pradėdant // Knygos. - 1922, Nr. 1, p. 2.
- 12 Ten pat. - P. 2-3.
- 13 Ten pat. - P. 3.
- 14 Biržiška V. Lietuvių bibliografijos reikalu // Knygos. - 1922, Nr. 1, p. 3.
- 15 Ten pat. - P. 3.
- 16 Juodpalytė G. Sudarymo principai ir metodai // Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. - Vilnius, 1969. - T. 1, p. XXXVII.
- 17 Urbelionienė V. Statistinė lietuviškos spaudos apžvalga (1547-1861) // Lietuvos bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. - Vilnius, 1990 [i.e. 1992]. - T. 1: papildymai, p. 137.
- 18 Biržiška V. Lietuvių bibliografija. - Kaunas, 1929. - D. 3, p. [5].
- 19 Varnienė R. Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija // Bibliografija' 95: mokslo darbai. - Vilnius, 1997. - P. 17

Summary

Lithuanian Books (until 1917 Inclusive) - Object of the Bibliographic Control

Dalia GARGASAITĖ

Preparation and publication of National bibliography is the matter of honour of all nations.

The first Lithuanian book - Catechism, written by Martynas Mažvydas - was published rather late in comparison with other nations' first national publications -

in 1547. However, beginning with the XVIth century, publishing of Lithuanian books greatly increased. Preparation of the more full bibliographies of books and their registration is necessary. During the last decade, in speedily changing situation of the libraries, installing

computer information, new problems arose for Lithuanian libraries: to record information accumulated in libraries to Union Catalogue of Lithuanian Research Libraries and join the European and world library net.

The conversion of the manual catalogue cards and bibliographic records of published national bibliographies is provided by the Lithuanian Integrated Library Information System (LIBIS) Program.

Lithuanian books have been registered since the XVIIth c. (Ph. Alegambe, N. Sotvellus). A great number of people performed collection of information on publishing of Lithuanian books. The most distinguished men in this field were S. Baltramaitis and V. Biržiška. The professionals of Bibliography and Book Science Centre

are proceeding with their main works. Two volumes of „Lithuanian Bibliography. Series A. Books in Lithuanian“ have been issued.

It is endeavoured to collect and to record books, small scale production, works of fine arts, maps and notes. Publications issued in Lithuania, Russia, Germany, USA. etc. are registered. The full picture of Lithuania's book publishing is impossible because the main book accumulations in countries abroad (especially in USA) are not sufficiently investigated.

The volume covering publications of 1905-1917 is under preparation at present. The volume will contain 10 000 records, including supplements.

UDK 655.535.28

ISBN ir ISMN sistemų reikšmė Visuotinės bibliografinės apskaitos programoje

Laureta SLAVINSKIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Visuotinės bibliografinės apskaitos (UBC) programa nustato rekomendacijas ir gaires bibliografinės apskaitai gerinti kiekvienoje šalyje, siekiant sukurti pasaulinę bibliografinės informacijos sistemą ir garantuoti tarptautinį keitimąsi bibliografiniais duomenimis. Ši programa koordinuoja tokių sistemų ir standartų raidą, kad jie įgalintų efektyviai vykdyti valstybinę bibliografinę apskaitą bei skleisti bibliografinius duomenis tarptautiniu mastu.

Tarptautinių standartų diegimas ir skaitmeninių identifikavimo sistemų taikymas leidyboje ir knygų prekyboje prisideda prie bibliografinės apskaitos veiklos gerinimo bei bibliografinės apskaitos programos įgyvendinimo.

Didėjant leidinių skaičiui didėja ir operatyvios informacijos apie juos poreikis, o jų efektyviam platinimui, paieškai, apskaitai reikia tikslaus kiekvieno leidinio identifikavimo. ISBN sistemos sukūrimas ir jos privalumai, esant dideliame informacijos srautui, ypač aktualūs. ISBN kodas jau seniai vartojamas visame pasaulyje nuo 7-ojo dešimtmečio pabaigos. Tai standartinė, pasaulinė identifikacijos sistema skaitmenine išraiška.

Būtinumas sukurti tarptautinę knygų numeracijos sistemą ir galimybės ją įvesti pirmą kartą buvo aptartos 1966 m. Berlyne vykusioje 3-iojoje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje knygų leidybos tobulinimo klausimams. Tuo laiku daugelis Europos knygų leidėjų bei platintojų svarstė galimybes panaudoti kompiuterius užsakymams apdoroti ir fondų kontrolei vykdyti. Akivaizdu, kad šiam tikslui įgyvendinti būtinas bendras ir paprastas identifikatorius, naudojamas atitinkamose kompiuterinėse sistemose. Šiuos reikalavimus atitiko vadinamoji Tarptautinio standartinio knygos numerio (ISBN) sistema, kuri išsirutuliojo iš atitinkamų knygų numeracijos sistemų, kurias Didžiojoje Britanijoje 1967 m. naudojo J. Whitaker and Sons Ltd., o JAV 1968 m. R.R. Bowker kompanija. Po įvairių pasitarimų, kuriuose dalyvavo ekspertai iš daugelio pasaulio šalių, buvo sukurta ISO rekomendacija 2108, kuri nustatė pagrindinius tarptautinio knygos numerio taikymo principus ir procedūras.

ISBN naudojamas knygoms identifikuoti, tačiau sąvoka „knyga“ suprantama platesne prasme. Paskutiniame trečiajame standarto ISO 2108:1992 „Information

and Documentation - International Standard Book Numbering (ISBN)“ leidime nurodyta, kad ISBN numeris skiriamas brošiūroms, žemėlapiams, leidiniams Brailio raštu ir bet kokiems produktams nespausdintose informacijos laikmenose, t.y. knygoms-kasetėms, mokomiejiems vaizdo filmams, mikrokompiuterių programoms, mikroformoms, elektroniniams resursams, kurie leidžiami leidėjo ar kaupiami bibliotekose.

ISBN, kaip unifikuotas knyginės ar kitos produkcijos kodas, yra labai reikšmingas atliekant įvairias leidybos operacijas - leidybos planavimą, darbo organizavimą, fondų kontrolę, produkcijos platinimą. Bibliotekose ir kituose dokumentacijos centruose jis naudingas bibliografinių įrašų informacinės paieškos vykdymui, leidinių užsakymų ir įsigijimo organizavimui, tarpbibliotekiniam bendradarbiavimui, kai norima identifikuoti konkrečias knygas ir pagreitinti operacijas. ISBN sistema naudojama daugiau negu 130 šalių, jos didžiulė įtaka knygų leidybai bei prekybos sektorių darbo gerinimui seniai akivaizdi. ISBN gali būti pagrindas gerai pasaulinės knygų prekybos infrastruktūrai kurti.

Lietuvoje bibliografija yra pagrįsta giliomis tradicijomis turinčia bibliografinė apskaita, kurios pagrindas nuo pat pradžių buvo valstybinė bibliografija, sudaroma privalomojo egzemplioriaus pagrindu.

Bibliografinė apskaita apima platų veiklos spektrą, į kurį įsitraukė ISBN ir ISMN Lietuvos agentūra, įkurta Bibliografijos ir knygotyros centre 1992 m., pasirašius susitarimą su Tarptautine ISBN agentūra Berlyne. Šis susitarimas apibrėžė agentūrų bendradarbiavimą įvairiose bibliografinės apskaitos srityse. ISBN Lietuvoje pradėtas teikti 1993 m., dabar šioje sistemoje dalyvauja daugiau nei 760 mūsų šalies leidėjų. ISBN sistema diegiama trimis lygiais: tarptautiniu, nacionaliniu ir leidėjų. Tarptautinės agentūros funkcijos - skatinti ir kontroliuoti sistemos diegimą visame pasaulyje, nustatyti šalies ar grupės šalių struktūrines grupes, reguliuoti ir kontroliuoti nacionalinių agentūrų veiklą. Tarptautinė ISBN agentūra, sudarydama sutartis su nacionalinėmis agentūromis, įsipareigoja ne tik vadovauti ir kontroliuoti, bet ir teikti rekomendacijas bei paslaugas, aprūpinti metodine medžiaga, tarptautiniais leidėjų registrais ir pan. Savo ruožtu nacionalinės agentūros apsiima kontroliuoti ISBN siste-